

KÖZTÉR ÉS MŰVÉSZET – A POLISZ TEREI PUBLIC SPACE AND ART – THE PLACES OF THE POLIS

Oláh Mátyás László

Szobrászművész

E-mail: olah.matyas@gmail.com

Összefoglalás

A *Köztér és művészet – a polisz terei* című írásom a kortárs köztéri művészet, szobrászat kérdéseit járja körül. Az egyéni emlékezés, a közösségi, a történeti emlékezés, a városépítészet szempontjainak, valamint az elmúlt 25 év jellegzetes, magyar köztéri kompozícióinak elemzésével arra keresem a választ, hogyan változnak azok a követelmények, melyeket speciálisan a köztéri művészettel szemben támasztunk?

Abstract

In my essay *Public Space and Art – The Places of the Polis* I'm studying the questions of contemporary public art and sculpture. On analysing the concept of the personal remembrance, the collective and the historical memory, the viewpoints of the Urban Development, and the characteristic public statues of the last 25 years in Central Europe, I have been researching the answer to the question how had the special requirements of the public art been changing.

Kulcsszavak: köztéri művészet, public art, emlékmű

Az érvényes emlékmű lehetőleg mindenki emlékezetére méltó eseményről szól, és nem sulykol egyetlen interpretációt, hanem a lehető legeltérőbb élethelyzetben lévő személyek emlékezetére is pozitívan hat. Hogyan működik az egyéni, és hogyan a közösségi emlékezet? Történeti szempontból azt vizsgálom, hogy a kortárs társadalmakban, a huszadik század nagy traumái, a társadalom végletes szétforgácsolódása után mennyiben lehetséges adekvát történeti emlékművek létrehozása. Pszichológiai, szociológiai szempontból azt a kérdést tartom szem előtt, hogyan működik az egyéni és közösségi emberi emlékezet, mik következnek a pszichológiai elméletekből a közösségi emlékezet problémája iránt érdeklődő művész, tervező számára.

A problémát egyrészt abban látom, hogy a kortárs társadalmak a multikulturalizmus és a globalizáció kihívásaival szembesülve egyre kevésbé képesek megtalálni azokat a konszenzusos értékeket, amelyek a hagyományos kultúrákban még megtalálhatóak voltak. Jogosnak tűnik tehát a kérdés, lehetséges-e még egyáltalán érvényes emlékmű. Egy másik fontos történeti tapasztalat, hogy a huszadik-huszonegyedik századi ember a huszadik századi traumákat követően egy olyan társadalmi helyzetbe – Jürgen Habermas szavaival „poszt-nemzeti állapotba”¹ – került, melyben a mitikus formálódó nemzeti hőskről szóló beszámolók érvényüket veszítették. Aktuális társadalomtudományos kutatások fényében érdemes felvetni azt a kérdést, hogy adekvát módon létrehozhatóak-e még történeti emlékművek egy olyan világban, amelyben a nemzeti hősök, szinte mitikus események bemutatása anachronisztikusnak hat, és önmaga paródiájába fordulhat át. Nem kell-e tudomásul vennünk, hogy az új társadalmi környezetben megváltozik a köztéri emlékmű-állítás funkciója,

¹Habermas, J. : *A poszt-nemzeti állapot – Politikai esszék*, (ford: Ruzsacz István), 2007., Budapest, L'Harmattan-Zsigmond király Főiskola kiadása, ISBN: 9637343482

és a közös emlékezés helyett egyre inkább a közösségen belüli opposzió kinyilvánítását, a provokációt szolgálja, egyre inkább a társadalom egymással harcban álló tömegei tüntetéseinek és ellentüntetéseinek, politikai indítékú rongálásoknak és média botrányoknak szolgál helyszínéül?

Feltevésém szerint a mai történelmi-társadalmi helyzetben is érdemes szem előtt tartani, hogy a közösségi emlékezésnek fontos szerepe van az egyéni és a kollektív identitás kialakításában. A társas befolyás mindent átható: más emberek gyakorlatilag minden gondolatunkra, érzésünkre és viselkedésünkre hatnak, akár jelen vannak, akár nem. Ebből a szempontból különösen érdekes a kérdés, hogy a jelen fragmentálódott társadalmában milyen adekvát módjai létezhetnek a közös emlékezésnek. Magyarországra vetítve ugyan tapasztalhatjuk, hogy a jelenlegi magyar társadalom, etnikai, világnézeti, anyagi és egyéb megosztottság szempontjából sokkal homogénebb, mint Nyugat-Európa sok országa vagy az USA. Ennek ellenére jelenleg legalább annyira, sok esetben pedig erősebben polarizált: a történelmi sérelmekből, eltérő történelem-szemléletből, a vélt társadalmi pozíció nézőpontjának elfogadásából fakadó különbségek és a szolidaritáshiány már-már instabillá teszik a társadalmat. Ezt szem előtt tartva felvethető a kérdés, mi lehet a módja a békülés, a közös nevező, az arisztotelészi arany-közép keresésének, törekedhet-e még az emlékezés tereit megalkotó művész egy konszenzuson alapuló közösségi tudat létrejöttére.

Írásom egy fontos feltevése – amelyet a hivatkozott irodalom elemzésével is igazolni próbálok, – hogy sok esetben a megbékélést, az eltérő kultúrájú személyek közös emlékezését a disszenszus, a békés egyet nem értés elfogadása, tudomásul vétele szolgálhatja. Ha ez a feltevés igaznak bizonyul, az emlékezés mai tereinek megalkotójára rendkívül összetett feladat hárul: olyan emlékműveket, olyan tereket kell létrehozni, melyek több kulturális kód szempontjából értelmezhetőek és ezáltal közösségképző hatással bírnak. Kérdés az is, hogy ha a speciális kultúráktól eltávolodva az általános emberi identitás fogalmát tartjuk szem előtt, vajon képesek vagyunk-e olyan helyi, regionális emlékhelyeket létrehozni, melyek legalábbis az előretervezhetőség százalékos megfontolásai alapján minimum a jelenben, de akár a jövőben is átélhetőek maradnak? John Dewey meglátásait is érdemes idézni ebben a témában: „... (a párbeszéd) annak a lehetősége, hogy vitákat, ellentmondásokat és konfliktusokat együttműködő vállalkozássá alakítsunk, melyben mindkét fél tanul azáltal, hogy lehetőséget ad a másiknak arra, hogy az kifejezze magát, ahelyett, hogy az egyik fél erővel és elnyomással érvényesítené akaratát.”²

A korszerű emlékmű és emlékezés-helyek megalkotóinak nem pusztán műveik történelmi kulturális kontextusára kell figyelmet fordítaniuk, de szem előtt kell tartaniuk a közös emlékezés pszichológiai aspektusait is. Néhány az emlékezetről szóló pszichológiai kutatás eredménye gyümölcsöző lehet a kérdés megvilágításában. Köznapi gondolkodásunkban hajlamosak vagyunk azt feltételezni, hogy az emlékezés vagy a felejtés mechanikus folyamat, egyes emlékek „kikopnak”, és újaknak adják át helyüket. Ez a feltevés további előítéletekhez vezethet a kollektív emlékezetre vonatkozó megfontolásainkban: egy naiv példával élve, a mindenkori hatalom úgy gondolhatja, hogy új emlékművek felállításával automatikusan befolyásolható az egyéni és a társadalmi emlékezet, és a régi, „begyöpösödött” emlékezet helyére „új és korszerű” emlék-sémákat adnak.

²Dewey, J. : *Creative Democracy – The Task Before Us* in *The Collected Works of John Dewey, 1882-1953*, 1991., Chicago, Illinois University Press, Vol. 14., 253. o., ISSN- 9781570852473 1570852472

Egy emlékmű pszichológiai hatásmechanizmusa tekintetében nagyon hasonló jelenség megy végbe, mint Hermann Ebbinghaus 19. századi német pszichológus tanulási kísérleteiben³. Azt tanulmányozta, hogy a tanulás/felejtés, újratanulás/felejtés mechanizmusa hogyan működik, milyen íveket ír le az egyre pontatlanabbá váló felidézés az eltelt napok függvényében, és hogy válik egyre szilárdabb, állandósult tudássá az újramemorizálások által. Ha belegondolunk rengeteg tanult és állandósult tudással rendelkezünk, mint például a saját nevünk, lakcímünk. Az emlékművek hasonlóan Ebbinghaus újratanulási kísérleteihez a közösség konszenzusos értékrendjének folyamatos újratanulását szolgálják történelmi parabolák által. A közösségi emlékezet egyéni emlékezők, írásosan rögzített percepciók sokaságának mozaikdarabjaiból áll össze. A személyes emlékeket is tekinthetjük bizonyos szempontból „emlékműveknek”. Elhunyt hozzátartozó sírja, fényképei, személyes tárgyainak megőrzése a közösségi emlékmű-állítás csíráiként értelmezhetőek. Az emlékmű a közösségben emlékezés helyszíne. Ahhoz hogy jobban megértsük, az emberi emlékek visszaidézésének folyamatát, át kell tekintenünk a legfontosabb agyi emlékezet-modelleket.

Bizonyos kísérletek azt mutatják, hogy az emlékezés sajátos sémákat követ: az egyén és a közösség emlékezetét a jelen kihívásainak nézőpontjából konstruálja meg. Frederic Charles Bartlett *A szellemek európai háborúja*⁴ emlékezeti tesztjével bizonyította, hogy az emlékezés folyamata különböző nemzetek, nemzedékek és kultúrák esetében más-más mechanizmusok alapján történik, és ami a legfontosabb: az emlékezés-formák kulturális sémákon alapulnak. Az emlékezésről szóló pszichológiai elméletek közül azonban talán máig a pszichoanalízis megközelítésmódja a legnagyobb hatású. Az emlékezés és felejtés dinamikája a pszichoanalízisben az őszinte önreflexió. A pszichoanalitikus megközelítés kiindulópontja szerint az emlékezés és felejtés dinamikáját elsősorban a traumák és a vele együtt járó képzetek irracionális háttérbe szorítása határozza meg, és ebből a szempontból az újbóli felidézés és a kibeszélés már önmagában terápiás eredményekkel bírhat. Ha az emlékek visszaidézésének kérdését elemezzük, feltétlenül beszélnünk kell Freud az emlékezetről való érzékeny meglátásairól, mint amilyen a „téves emlékezés tünetcsoportja”. A klasszikus Freudi pszichoanalízis a lelki problémákat és rendellenességeket a tudatalatti okok feltárásával igyekszik gyógyítani. Az elfojtás révén tudattalanná váló traumák, emlékek, szorongások nagy hatással vannak a személy jelenbéli viselkedésére. Neurózis forrásává válhatnak, bizonyos tudattalan szexuális és agresszív gondolatok. A neurózisok kezelhetőek a tudattalan emlékek felszínre hozásával és feldolgozásával. A tudattalan jóval nagyobb, mint az emberi személyiség tudatos része, a vágyak, álmok, rejtett késztetések és a hozzá nem férhető emlékek sokaságai, számunkra rejtetten befolyásolják cselekedeteinket. Az elemi vágyak, az ezeket kontrolláló gondolat, és a társadalmi elvárások szembenállása közti konfliktus szorongást vált ki az emberből. A szorongás elhárítására a psziché elhárító mechanizmusokkal védekezik, amelyek azonban önbecsapáson alapulnak, nem oldják fel a szorongást. Az emlékezet a fájdalmas, félelmetes, traumatikus vagy büntudatot kiváltó emlékeket „elfelejti”, de ez csak elfojtás, nem pedig a trauma felszínre hozása az elszólások, álmok elemzése által, majd az újból és újból felidézés, kibeszélés által feloldani, feldolgozni a traumatikus élményeket.⁵Freudot igazolja többek között az a későbbi kutatás, mely szerint az elfojtó típusú emberek statisztikailag bizonyítottan könnyebben betegednek meg és számos betegség gyakoribb náluk, mint azoknál

³ Ebbinghaus, Hermann: *Über eine neue Methode zur Prüfung geistiger Fähigkeit und ihre Anwendung bei Schulkindern*, 1897., Leipzig

⁴ Bartlett, F. C.: *Az emlékezés, kísérleti és szociálpszichológiai tanulmány*, (fordította: Pléh Csaba) 1989., Budapest, Gondolat kiadó, 91-264. o., ISBN 963 8510366, angolul: Bartlett, F. C.: *Remembering, A study in experimental and social psychology*, 1932., Cambridge, UK, Cambridge University Press,

⁵ Freud, S. : *Álomfejtés*, (fordította Hollós István), 1993., Budapest, Helikon Kiadó, 422-430.o., ISBN: 9789639751552, eredeti mű: Freud, Sigmund: *Die Traumdeutung*, Leipzig und Wien, 1900.

a személyeknél, akik kibeszélik magukból az őket ért traumákat.⁶ Bár nyilván az egyéni emberi psziché, és a közösségek emlékezés mechanizmusai nem feleltethetők meg egymásnak teljes mértékben, a pszichológusok által felvetett kérdések azonban a művész felelőségének kérdésével érintik: a művésznek feltehetően annak tudatában kell formálnia az a közteret, hogy „az emlékezés helyei” nem pusztán a polgárok véletlen találkozási pontjai. Sokkal inkább meghatározó történeti traumák – a világháborúk, a Holocaust, a kitelepítések, a kommunista uralom, stb. – feldolgozásának fontos színterei, vagy rossz esetben – ahogy napjainkban látjuk – a történeti sérelmek kiújulásának meghatározó színterei lehetnek.

Egy város öszképe a mindenkori közösségi emlékezet romboló, alkotó, meghagyó aktivitásainak végeredménye. A városi épület-műtárgyak és köztéri műtárgyak együttlétében látszólag a véletlen játssza a legfontosabb szerepet: mely köztéri konstrukció kapja a legkomolyabb anyagi erőfeszítést, és vállalható az utókor politikai, társadalmi, művészeti és morális szempontrendszerének nézőpontjából? Aldo van Eyck szerint a létező város szükségszerűen kaotikus, éppoly kaotikus, mint az emberi vágyak örök káosza. Ebben a káoszban az a kívánatos városszervezési szempont, hogy ezeket a gyakran egymás ellenható, egymást megbénító entitásokat, egymást elfogadó, kiegészítő, igenlő és igénylő szerves egészzé igyekezzünk szervezni akkor is, és főképp akkor, ha ez a folyamat olyan gyorsan változó és dinamikus, mint manapság. „A funkcionalizmus (...) elfeledkezett a korai avantgárd művészek célkitűzéseiről, (...) nem törődik a relativitást megfelelően tükröző építészeti forma létrehozásával.”⁷ A városi léptékű szobrászat létjogosultsága egyfajta nem-funkcionális funkció meglétében, igenlésében gyökerezik. A klasszikus Gropiusi funkcionalizmusvalójában az autonóm, önmagáért való művészetet elutasította, ám pont az elutasítás által emelte ki magának, a funkcionalitás fogalmának fontosságát. A modernista hipotézis hiányos volt, nem volt tekintettel az ember érzelmi, mentális, poétikus, ontológiai szükségleteire, ezért tervezett mai szemmel nézve csupasz, rideg, inger-szegény falansztereket. A Heideggeri „költőien lakozik az ember”, tehát hogy az ember alapvetően metafizikai lény gondolatának igazságát bizonyítja, ahogy próbálják manapság a modernista gépies elmék által alkotott lakótelepeket élhetővé tenni a lakótelep-rehabilitációk, vagy akár a graffitizó fiatalok.

Pierre Nora *Emlékezet és történelem között*⁸ című írásában kifejti, hogyan ért véget a „történeti emlékezet” és váltotta fel a hűvös, tudományos szemszögből vizsgálódó „történelem”. Az észlelés globálissá vált a posztmodernvilágban, és a megtörtént események sokkal gyorsabban kerülnek át a lezárt múltba, válnak a történelemmé. A hagyomány, a szokás, a tradicionális karakterű társadalmak eltűnőben vannak. Pierre Nora szerint ezáltal maga az emlékezet van eltűnőben. Az emlékművek, emlékhelyek Pierre Nora meglátásai szerint a mai kor emlékezet-pótlékai, emlékezet-protézisei a változás, aktualitás és a tudományos nézőpont bővületében létező társadalmakban. Hogyan, milyen módon kell megkonstruálni, megalkotni ezeket a helyeket ennek tudatában? Pierre Nora gondolatai nyomán arra a következtetésre juthatunk, hogy az emlékmű kapocs a mai ember aktualizált és történelmi szemléletmódja, és a premodern, tradicionális „emlékezet” gyakorlata között. Egy hely, ahol a szimbólumok, jelképek, a művészi kifejezőmód és az évfordulókhoz kötött szinte rituálisan ismételt emlékezések által

⁶Bonnano, G. A. & Singer, J. L.: *Repressive personality style: Theoretical and metodological implications for health and pathology*. in Singer J. L. (Ed.) *Repression and dissociation*, 1995., Chicago, [The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation Series on Mental Health and Development](#), 435.-470. o., ISBN: 9780226761060

⁷ van Eyck, A. : *Lépések egy konfiguratív építészet felé.*, (szerk.: Kerékgyártó Béla): *A mérhető és a mérhetetlen, Építészeti írások a huszadik századból*, 2004., Budapest, Typotex Kiadó, 160. o., ISBN: 9639548448

⁸ Nora, P. : *Emlékezet és történelem között, válogatott tanulmányok*, szerk. K. Horváth Zsolt, 2010. Budapest : Napvilág Kiadó, Atelier Könyvtár, 142–157. o., ISBN: 978-963-9697-53-9, eredeti: Nora, P.: *Entre Mémoire et Histoire. La problématique des lieux*, in *Les lieux de mémoire*, Paris, Gallimard, Collection Bibliothèque illustrée des histoires, 1984.

megpróbálunk újra személyesen viszonyulni a múlt történéseihez. A történelem „hordozza” az eltűnt emlékezetet, a hiányzó tradíció maradványait, helyeket szentel neki.

A Rendszerváltás óta Magyarországon az '56-os forradalom, a Magyar Államalapítás, a Holokauszt, a Trianoni békeszerződés következményeinek traumája, a két világháború civil áldozataira emlékezés, és a XX. századi kitelepítések kapták a legtöbb emlékhelyet. A közösség szempontjából kiemelkedő elhunyt személyiségek emlékművei is jelentős tömeget képeznek. Az emlékmű-állítás fontos tematizálója a mindenkori kormány, az önkormányzatok, az általuk kommunikálni kívánt politikai és kulturális nézőpont. A magyarországi emlékmű szobrászat általános jellemzője, hogy a Rendszerváltás után is ritkán valósulnak meg kortárs művészeti felfogású műalkotások köztereken. Kivételként kiemelném az Ötvenhatosok téréen megvalósult '56-os emlékművet, Jovánovics György 301-es parcellán álló '56-os emlékművét, és Farkas Ádám a recski munkatábor áldozataira emlékező munkáját. Ezekben az esetekben már a helyszín sem pusztán a közösség egyik központi helye vonatkozások nélkül, hanem a történések fontos helyszíne. Az Ötvenhatosok téréen létrehozott '56-os emlékmű helyszíne kiválasztásának meghatározó oka, a Sztálin szobor 1956. október 23-i ledöntésének helye. Az egykori Jugoszláv Nagykövetség, ahol Nagy Imre és az akkori magyar vezetés menedéket kaptak 1956. november 3-án, szintén közel esik: a Dózsa György út és az Andrássy út sarka, a mai Szerb Nagykövetség épülete. Nagy Imre és társai november 22-ei letartóztatása a Városligeti fasor. 36. szám alatt, az egykori Szovjet Iskolában történt. A közösség szellemi, kulturális központjának és a történések helyszíneinek metszéspontját ebben az esetben szinte ideális módon jelölték ki az emlékmű számára. A 2006-ban megvalósult mű, az i-ypszilon alkotócsoporthoz tartozó munkája ellen is megfogalmazódtak kritikai vélemények. „A *Mozgó Világ* ez évi (2006) márciusi számában összeállítás olvasható egyes '56-os szervezetek és forradalmárok kritikáiból a Felvonulási térre – amelyet, mint azt olvasóim már tudni fogják, esetleg '56-osok terére keresztelnek – állítandó központi '56-os emlékműről. Az egyöntetű elutasítást forradalmi gesztusokkal fűszerezik (illegitimnek tekintik a köztársaság mai kormányát, kilátásba helyezik a monumentum lerombolását, stb.). A forradalom eszméivel ellentétes jelentéseket tulajdonítanak az emlékműnek, és inkább a megtorlás, mint a fölkelés emlékezetét társítják hozzá.”⁹

⁹Radnóti Sándor, *Kis emlékmű-esztétika*, Beszélő, 2006. Stencil Kulturális Alapítvány, 11. évfolyam, 10. szám, Budapest, ISSN: 0865-4093

Emlékmű az '56-osok terén, Budapest, 2006, i-ypszilon alkotócsoport: Emödi-Kiss Tamás, György Katalin, Horváth Csaba, Papp Tamás(fotó: www.kozterkep.hu)

Farkas Ádám: A [Recki Kényszermunkatábor emlékműve, Reck](http://www.kozterkep.hu), 1991.(fotó: www.kozterkep.hu)

Az angolszász gyökerű public art irányzathoz köthető köztéri művészeti gondolkodásmód a hagyományos köztéri szobor fogalmától eltávolodik. A public art számára a köztér nem csupán az emlékezés helye, hanem egyfajta művészeti agóra, az alkotások a jelen problémáira reagálnak, újraértelmezik a közteret. Legmarkánsabban, konkrét formában a '90-es évektől van jelen Magyarországon, de a hatvanas évek neoavantgárd művészetében is megjelennek előzményei.

A magyarországi public art munkákról elmondható általános jellegzetességek: kortárs művészeti hangvétel; társadalmi problémák tematizálása; szociális elkötelezettség; a szélesebb

közönség elérésének igénye. Jellemzően ideiglenesen felállított, alacsony költségvetésű, efemer anyagokból kivitelezett munkák, melyek a kiállítás végére gyakran megsérülnek, megsemmisülnek. Az angolszász világban elterjedtebb attitűd, ami Magyarországon az utóbbi években jelenik meg: a művészeti intézményrendszerek elutasítása, azokból való kivonulás. A public art kialakulásának legfontosabb intézményi katalizátora az USA-ban a National Endowment for the Arts, (NEA) központi költségvetésből működő kulturális alapítvány által 1967-ben meghirdetett *Art in the Public Spaces* című programja volt, melyet számos helyi törvény követett: az építőipari cégeket kötelezték, hogy beruházásaik bizonyos százalékát művészeti alkotások létrehozására fordítsák. Később kialakult egy másik válfaja a public artnak: a „new genre public art”, ahol nem a helyszín művészeti intézményrendszeren kívüli fizikai helye, hanem inkább egyfajta, maximálisan autonóm, független, a public art szellemiségét, progresszív hagyomány részét felvállaló, továbbvivő, ám a művészeti intézményrendszerekkel mégiscsak együttműködő irányzat, a public art autonóm művészeti szellemiségén alapuló gondolkodásmód visszatérése a művészeti intézményrendszerekbe.¹⁰ „A public art a közönség demokratikusabb hozzáférését feltételezi a művészeti produktumokhoz... (...) A legtöbb nyilvános tér a városi tér, melyben szobrok, murális alkotások, integrált design, azaz utcabútor vagy kövezet képezi a public art tárgykeretét. Az ún. »antiemlékművek« is ebbe a kategóriába tartoznak, mint például elektronikus feliratokat megjelenítő táblákra tervezett szövegek, (...) kivetések közterületen levő épületek felületeire, performanszok, melyek mind kritikai beavatkozást (intervenciót) valósítanak meg a nyilvános térben...”¹¹

KissPál Szabolcs *Legkisebb közös többszörös*, Polifónia, Budapest, 1993 (fotó: <http://www.muut.hu/>)

¹⁰ Németh Ilona: *A public art-ról személyes tapasztalatok alapján*, 2006., DLA értekezés, MKE, 15. o.

¹¹ Süvecz Emese: *Fogalomtár*, in *Moszkva tér: gravitáció* katalógus (kortárs képzőművészeti projektek a Moszkva téren a Ludwig Múzeum Kortárs Művészeti Múzeum szervezésében), szerk. Hegyi Dóra, 2006., Budapest, Ludwig Múzeum, 48. o., ISBN 963-86427-5-0

Az Új irány csoport: Orthofotó játék, *Budapest, Győr, Szeged, Ajka, Palotanegyed, Sziget Fesztivál, Hódmezővásárhely, 2006.*, (fotó: <http://pollmap.eu/>)

Gyenis Tibor: *Tyborman, 2003a Moszkva tér – Gravitáció* public art programján, 2003.(fotó: Rosta József)

Pont:Itt:Most, Oláh Máttyás László: *Metafizikai szakmunkás*, Budapesti Őszi Fesztivál, 2005 (fotó: Tóth Szilvia)

A legfontosabb rendszerváltás utáni magyarországi public art(szerű) események, és public arttal foglalkozó művészeti csoportok: Polifónia, 1993.; Moszkva tér, Gravitáció 2003.; a Bakos Gábor által szervezett Pont:Itt:Most, 2004., 2005., 2006.; Placc Fesztivál 2008-tól máig.; a Medence csoport szervezésében köztéri kiállítások a Sziget Fesztiválon 2000-től máig.; a HelloWood művészeti formáció tevékenysége szintén a Sziget Fesztivál keretein belül, valamint a Tihanyi Dominika és Lendvai Gábor tájépítésszek által fémjelzett Új irány csoport public art tevékenysége. Ezen programok némelyikében én is részt vettem egy-egy alkotással, így

személyes tapasztalataim által közelebből is beleláttam a magyar, illetve budapesti köztér kortárs szellemiségű művészeti megmozdulásairól. A *Polifónia* 1993-as köztéri kortárs művészeti akciójának résztvevői: Eperjesi Ágnes, Lakner Antal, Kisspál Szabolcs, Csontó Lajos, Gerber Pál, Benczúr Emese, Szörényi Beatrix, Sugár János. Szinte kizárólag szöveg alapú köztéri munkák kerültek megvalósításra. *AMoszkva tér, Gravitáció* 2003-as public art programjának kérdés felvetése: "Mit jelenthet ma »művészetet vinni az utcára«? Hogyan célozható meg egy szélesebb közönség a kortárs művészet eszközeivel?"¹² Résztvevők voltak: Bartha Sándor, Beöthy Balázs, Bik van der Pol (Rotterdam), Bodó Sándor, El-Hassan Róza, Eperjesi Ágnes, Andreas Fogarasi (Wien / Paris), Gyenis Tibor, HINTS Institute for Public Art, Stefan Keller (Zürich), Kis Varsó, Andreja Kulunčić (Zagreb), Németh Ilona (Dunajská Streda), Sugár János, Szabó Péter – Csiki Csaba (Cluj), TNPU (szuperintendáns St. Auby Tamás), Carey Young (London). A program kezdeményezője El Hassan Róza volt. Az Új irány csoport Tihanyi Dominika és Lendvai Gábor tájépitészek vezetésével fejt kpublic arthoz köthető művészeti, közösségi, urbanisztikai tevékenységet 2008-tól máig.

A *Pont:Itt:Most* köztéri szobor kiállítás Bakos Gábor szervezésében 2004-től 2006-ig a Budapesti Őszi Fesztivál keretében került megrendezésre. A 2004-es kiállítás alkalmával szinte az összes köztéri munka megsérült, több teljesen megsemmisült, az egyik szobrot pedig ellopták. A pályázat kiírása a 2003-as Budapesti Őszi Fesztivál idején nagyszabású kortárs hangvételű köztéri szoborkiállításon való részvételre tett felhívást. A helyszíneka Blaha Lujza téren, a Deák téren, a Ferenciek terén, a Gellért téren, a Kálvin téren, a Széll Kálmán téren (akkor még Moszkva téren) és a Nyugati téren lettek kijelölve. A kiírás célja volt, hogy az évről évre változó program keretében, az adott helyszínekre készülő, helyszínspecifikus alkotások jelenjenek meg. A pályázat a köztéri művészet hazánkban 19. századi, avagy még inkább az államszocialista korszakban megrekedt gyakorlatát szerette volna megváltoztatni. A kiírás kitért arra, hogy a Rendszerváltás óta átrendeződött budapesti köztér új szobrai tartalmilag ugyan új, de formailag, hangvételükben „idejétmúlt” köztéri alkotások, „nem alkalmasak a köztéri művészet újragondolására”. A jelenlegi helyzet magyarázatát abban látták, hogy a „független kifejezési formákat kereső civil szféra mindmáig az emlékmű 19. századi fogalmából indul ki”. A programban résztvevő Sugár János, aki a civil szféra köztéri megnyilvánulásának jelentőségét hangsúlyozta így nyilatkozott: „A hatalomnak le kell kopni ebből a szférából”. Véleménye szerint véget kell vetni annak, hogy a „hatalom pénzén és a hatalom elvárásainak megfelelően készített alkotások” határozzák meg környezetünket, melyet még mindig „rossz ízlésű politikusok” formálnak, támogatni kell minden olyan kezdeményezést, ami „a lakók, a környezet, a művészek szerepét növelik”. „A street art és a graffiti világosan mutatják, hogy erős az elsődleges emberi készítés az épített környezet átformálására.”¹³

A köztéri művészet ma már nemcsak az emlékezetkultúra eszköze, hanem a public art gondolkodásmód elterjedésével a kortárs művészet kreatív gyakorlatának helyszíne is. A globalizáció, a multikulturális társadalmak, a modern nagyvárosok komplex tereinek kihívásai azt az elvárást is közvetítik a művész felé, hogy a konvencionális emlékmű formák hősies és a patetikus megjelenítése helyett törekedjen olyan szimbolikus alkotások és terek létrehozására, melyek több kultúra felől közelítve is hordoznak érvényes üzeneteket, tehát egy kényszerű konszenzus helyett a kreatív formákat öltő disszenzusszellemiségét képviselik. A köztéri

¹²ludwigmuseum.hu: *Gravitáció – Moszkva tér*

<http://www.ludwigmuseum.hu/site.php?inc=kiallitas&kiallitasId=91&menuId=43> letöltés ideje: 2015. szeptember 8.

¹³Bakos Gábor: *PONT:ITT:MOST*, Köztéri szoborpályázat, 2003.,

<http://fesztivalvaros.hu/bof2003/pontittmost.php> letöltés ideje: 2015. 04. 18., 15:17

emlékművek tervezésekor a pszichológiai, szociálpszichológiai megközelítés az emlékezés fórumának, közös kódjainak megteremtését követeli meg, közös mintákra, a traumák feloldásának minél szélesebb rétegek számára azonosulható szimbólumaira szorul és a közösségi gyászmunkát szolgálja.

Irodalomjegyzék

1. Bartlett, F. C.: *Az emlékezés, kísérleti és szociálpszichológiai tanulmány*, (fordította: Pléh Csaba) 1989., Budapest, Gondolat kiadó, 91-264. o., ISBN 963 8510366, angolul: Bartlett, F. C.: *Remembering, A study in experimental and social psychology*, 1932., Cambridge, UK, Cambridge University Press,
2. Bonnano, G. A. & Singer, J. L.: Repressive personality style: Theoretical and methodological implications for health and pathology. in Singer J. L. (Ed.) *Repression and dissociation*, 1995., Chicago, [The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation Series on Mental Health and Development](#), 435.-470. o., ISBN: 9780226761060
3. Dewey, J. : *Creative Democracy – The Task Before Us* in *The Collected Works of John Dewey, 1882-1953*, 1991., Chicago, Illinois University Press, Vol. 14., 253. o., ISSN-9781570852473 1570852472
4. Ebbinghaus, Hermann: *Über eine neue Methode zur Prüfung geistiger Fähigkeit und ihre Anwendung bei Schulkindern*, 1897., Leipzig
5. Freud, S. : *Álomfejtés*, (fordította Hollós István), 1993., Budapest, Helikon Kiadó, 422-430.o., ISBN: 9789639751552, eredeti mű: Freud, Sigmund: *Die Traumdeutung*, Leipzig und Wien, 1900.
6. Habermas, J. : *A posztnevezeti állapot – Politikai esszék*, (ford: Ruzsacz István), 2007., Budapest, L'Harmattan-Zsigmond király Főiskola kiadása, ISBN: 9637343482
7. Radnóti S. : *Kis emlékmű-esztétika*, Beszélő, [2006., Stencil Kulturális Alapítvány, 11. évfolyam, 10. szám, Budapest, ISSN: 0865-4093](#)
8. Németh I. : *A public art-ról személyes tapasztalatok alapján*, 2006., DLA értekezés, MKE, 15. o.
9. Nora, P: *Emlékezet és történelem között, válogatott tanulmányok*, szerk. K. Horváth Zsolt, 2010. Budapest : Napvilág Kiadó, Atelier Könyvtár, 142–157. o., ISBN: 978-963-9697-53-9, eredeti: Nora, P.: *Entre Mémoire et Histoire. La problématique des lieux*, in *Les lieux de mémoire*, Paris, Gallimard, Collection Bibliothèque illustrée des histoires, 1984.
10. Süvecz E. : *Fogalomtár*, in *Moszkva tér : gravitáció katalógus* (kortárs képzőművészeti projektek a Moszkva téren a Ludwig Múzeum Kortárs Művészeti Múzeum szervezésében), szerk. Hegyi Dóra, 2006., Budapest, Ludwig Múzeum, 48. o., ISBN 963-86427-5-0
11. van Eyck, A. : *Lépések egy konfiguratív építészet felé.*, (szerk.: Kerékgyártó Béla): *A mérhető és a mérhetetlen, Építészeti írások a huszadik századból*, 2004., Budapest, Typotex Kiadó, 160. o., ISBN: 9639548448

Internetes hivatkozások jegyzéke:

1. Bakos Gábor : *PONT:ITT:MOST*, Köztéri szoborpályázat, 2003., <http://fesztivalvaros.hu/bof2003/pontittmost.php>, letöltés ideje: 2015. 04. 18., 15:17
2. Benkő Melinda: *A pesti belváros kialakulása és fejlődése, A pesti belváros jelentősége Budapesten*, 32. oldal, http://www.urb.bme.hu/segedlet/publikacio/budapest_benko.pdf letöltés ideje: 2015. 04. 18., 16:40

3. ludwigmuseum.hu: *Gravitáció – Moszkva tér*
<http://www.ludwigmuseum.hu/site.php?inc=kiallitas&kiallitasId=91&menuId=43>
letöltés ideje: 2015. szeptember 8.